

PROZOS GAIVALAS

Kritikui svarbus kiekvieno rašytojo skiriamasis žymuo. Koks Jurgio Kunčino išskirtinumo ženklas? Kuo jo proza ypatinga? Pasižymiu keletą raktinių žodžių: pasakotojas, gaivalas, bohema, miestas, sensualizmas, humoras. Pamėginsiu šiais keliais rakčiukais parakinėti jo prozos pasaulio dureles. Visiškai pritariu Jurgio ironiškiems pašmaikštavimams apie literatūros nagrinėtojų džiaugsmus: „juo skeptiškai (bet ir atlaidžiai!) reikėtų vertinti save, niūrios pareigos verčiamą nagrinėtoją“ („Užėjau pas draugą“, p. 20). Vertinu skeptiškai, neatlaidžiai.

Kunčinas tiesiog svaigo žodžiais, maudėsi juose, dosniai dalijo ir žarstė juos įvairiausių žanrų tekstams, o tuo pat metu ir visiems mums. Niekada žodžių nepritrūkdamas. Kūrybinio kelio pradžioje – eilėraščiams, vėliau – apsakymams, romanams, satyroms, eseistikai, radijo pjesėms, kino scenarijams, vertimams. Pirmoji prozos knyga *Vaizdas į mėnulį* išėjo 1989 metais, o paskutinė – 2004-aisiais, tad rašytojo prozinė raiška visai sutampa su „tarpulaikio“ rémais, apgaubia tuos penkiolika dinamiškų posovietinių metų.

Tai gaivališko ir spontaniško žodžio kūrėjas. Tokio gaivalo lietuvių prozai visada stigo – ji nuolat buvo įsipareigojusi kokiam nors dideliame tikslui. Kunčinas ne kartą pabrėžė, kad rašo „be koncepcijos“. Būdinga citata: „be adreso, be pavadinimo, be prasmės“. Toks (ne)konceptualumas glūdi pačioje kasdienybės fenomenologijoje, kurios metraštiniuku jis tapo. Gyvenimo kasdienybė – kaip vešlus sąžalynas, kuriame Kunčino plunksna tarpsta. Mylėjo šio pasaulio daiktus; jautė ir įvaizdino jų formas, spalvas, kontūrus, kvapus.

Kunčinas – pasakotojas profesionalas, gebantis prikulti vežimą iš aguonos grūdo, turintis neišsemiamas įvairiausių nutikimų bei istorijų atsargas ir jų smagaus interpretatoriaus talentą. Ankstyvosios prozos knygos *Vaizdas į mėnulį*, *Baltųjų sūnų naktis*, *Didžiosios žiurkės šešėlis*, *Niekieno namai* parašytos kaip „vieno miestelio istorijos“, išskeltos iš banaliausios kasdienybės. Viskas priklauso nuo žiūros taško ir žiūrinčiojo spalvotų žiūronų. Ir nuo humoro jausmo. Apsakymas atsiranda iš pupelių gliaudymo ar paaugliško mergaitės kibinimo. Pirmąkart perplaukti Nemuną – grandiozinis siužetas. „Bliuzo esama ir nubudusios musės zyzime“, sakoma satyrų knygoje *Ašutai iš gyvenimo švarko*. Kunčinas džiažavo įvairių įvairiausiais kasdienybės pavidalais ir motyvais, dažnai ir tais pačiais. Tų pačių dalykų, tipažų, jutimų ir t. t. aranžuotės, žinoma, turi kartojimosi inercijos.

Novelėse ir romanuose surašė tikrą sovietmečio ir Atgimimo laikų kasdienybės kroniką su labai autentiškomis, unikaliomis detalėmis. Taikliai išsitarė Liudvikas Jakimavičius: argi anuomet galėjai tikėtis, „kad laikai taip pasikeis, ir ano gyvenimo paraštės taps šio gyvenimo raštais“ (*7 meno dienos*, 2002.XII.20). Sąskaitas su sovietmečiu suvedinėjo kažki kaip nekerštingai, be nuoskaudų, o smalsumo ir gyvenimo džiaugsmo ar bent jau atlaidumo kupinas. Kaip nežinomas pasakojimo meistras į prozą įsiveržė stipriu meilės romanu *Tūla* (1993), fiksuodamas brežnevizmo sutemas valkataujančio menininko akimis. Paskui pasipylė romanai *Glisono kilpa*, *Blanchisserie*, *arba Žvėrynas-Užupis*, *Kilnojamosios Rontgeno stotys*, *Kasdien į karą*, *Bilė ir kiti*, *Pjūti fjūūt! arba Netiesų dvaras* (iš viso – septyni romanai), išleidžiami šeši apsakymų rinkiniai, keturios satyrinės publicistikos knygos, pilietiškos ir aitrios.

Apsakymuose daugiau gimtojo Alytaus, romanuose – Vilniaus. Esė „Svaigus provincijos sindromas“ sakė: esu sostinėje keturiasdešimt metų gyvenantis provincialas. Kunčinas esmingai padėjo gaivinti lietuvių miestiškosios prozos linkmę: jo miestas margas, žaismingas, autentiškas, nes autorius labai

dėmesingas faktūrai, kurios tikroviškų detalių beribė talpykla buvo puiki jo atmintis. Kai kurių bohemos lankytų vietų: kavinių, viešbučių, bendrabučių, tarpavarčių, skersgatvių, namų, uždegėlių, arkų, iškabų – nebėra, jos liko įamžintos tik Kunčino tekstuose. Savotiškas *Dingęs Vilnius*, atliepiantis Vlado Drėmos didingo albumo solidų akademizmą savita postmodernistine versija, Kaip iš senos kronikos istorikai atkuria detales apie medines ar mūrines pilis, taip iš Kunčino galima atkurti sovietmečio Vilniaus gyvenimo realijas, architektūros detales ar išgertų svaigiųjų skysčių asortimentą. *Tūloj, Blanchisserie...*, *Bilėj* esama puikių urbanistinių puslapių. Vilniuje Kunčinas apsigyveno kaip namie ir ėmėsi atskleisti miesto dvasią, konkrečios teritorijos, rajono ar kampelio romantiką. Prisimenu, kaip Jurgis piktinosi, kad senamiestyje mediniai langai keičiami plastikiniais. Jam egzistavo tam tikrų vietų magija – čia dominuotų senamiestis, Žvėrynas ir Užupis, žmogiškos šilumos prisodrintos salos, kur prasimuša praeitis, istorinis skeletas ne plikas, o gyvas. Be to, įtariu, kad šie senieji Vilniaus rajonai labiausiai jam priminė Alytų. Reikia kelių kartų, kad atsirastų *genius loci*, vietos dvasia. Senuose miesto rajonuose stūgso istoriniai klodai, išlikę ypatingi socialiniai ryšiai – giminytės, draugystės, kaimynystės, mainų, pagalbos, įsipareigojimų. Tas žmogiškas audinys, demokratiška bendrijos gyvastis atskleista visose Jurgio knygose. Jis išsamiausiai aprašė sovietmečio autsaiderių kasdienybę, kuri dėl savo nykumo „susilydo į melsvus drebučius su pilkais pakraštėliais“. Ironija leidžia atsiriboti nuo ideologinių sąskaitų su būtuojų laiku (tokios sąskaitos kenkia kai kuriems „atminties romanų“ rašytojams). Kunčiniui sekasi tą laiką įvaizdinti jo paties komiškomis formomis, kalbinėmis klišėmis, savotiškais simboliais. Vienu tokių simbolių romane *Kilnojamosios Rentgeno stotys* yra tapęs personifikuotas fluorografijos autobusiukas, kuriame kiekvienas tarybinis pilietis turėjo „nori nenori persišviesti plaučius, o gal ir sielą“. Priešpaskutinio romano *Bilė ir kiti* akiratyje – 1983-ieji, kai net debesys turėjo „Andropovo bruožų“. Žanro požiūriu – estetinėms ambicijoms indiferentiški „amžininko užrašai“, kurių pasakotojas pabrėžtinai akcentuoja nesiekias nieko apibendrinti, atskleisti ar įrodyti. Tik užfiksuoti. Iš esmės Kunčinas beveik ištiesai vaizdavo vieną socialinį sluoksnį. Tuos niekam neįsipareigojusius laisvamanius klajūnus, kurie nedirbo (todėl ir nekolaboravo), o tik gėrė, posmavo ir moteris kedeno. Meninių polinkių turintys žmonės be konkretaus užsiėmimo juda įprasta trajektorija: „Nuvažiavo, pastatė butelį, išgėrė, pritriukšmavo“ (p. 211). Iš autsaiderio žiūros taško visas pasaulis ir matomas autsaideriškai. Socialinis tipas, kaip toks, čia svarbiausia. Jis atskleistas puikiai, todėl Kunčiną galima drąsiai vadinti pirmuoju aistringiu ir atlapaširdžiu Vilniaus menininkų bohemos bardu. Sakėsi rašęs apie plevėsas „didžiąją šio žodžio prasme“ („Laba diena, pone Enrike“). „Užrašų“ autorius kartą sako savo moteriai Bilei: „Žinai, net jei čia būtų supuvę Vakarai, mudu vis tiek panašiai gyventume. Tik maisto ir gėrimų etiketės būtų kitokios“ (p. 188). Tipažas tiesiog būdingas visų laikų ir visų kraštų miestiskajai terpei. Išskyla bohemos psichologiniai tipažai, pasaulėjauta, lietuvių prozoje pirmąkart įvirtintas bohemos atstovo statusas, o kai kurie *demimondo* veikėjai apdovanoti savivoka. Ar ateityje neimsime apibendrinti epochos pagal Kunčino „bohemos metraščius“, kaip apie XIX amžiaus pabaigos kaimą dažnai sprendžiame iš realistės Žemaitės apsakymų? Kunčinas narsiai sensibilizavo drovų lietuvių ir tapybiškai kūrė miesto aplinką – anų dienų Vilnius romanuose prisikelia dar vienai boheminei kadencijai. Linksmaš memuarų, rašytojas, jam svetima verksminga nutolusios praeities gaida. Memuaristui būdingiausias įrankis – kamščiatraukis, sakė jis. Ne, ne tam, kam pagalvojote. Mintims traukyti! Taip suvokėjui neleidžiama fiksuoti galutinės teiginio prasmės, ją nuolat vartaliojant ar išverčiant į kitą pusę. Kaip dainiai vagantai vyno ir moterų gausa papildė brandžiųjų viduramžių sampratą, taip Kunčinas – brandaus socializmo.

Tai talentingiausias lietuvių sensualistas. Medžiagą sėmė iš gyvenimo tirščių. Rašytojo tekstas švelniai natūralistiškas ir šiurkščiai poetiškas. Vilna ir šilkas – ir toks derinys puikiai atliepia

posovietinio žmogaus jauseną, kai gryni lyriniai, buitiniai ar patetiniai tonai perdėm vienaprasmiai. Stilistinė ir žanrinė maišatis gerai atitiko pakankamai chaotišką permainų laiką. Paprasčiausia susitaikyti su kasdienybės klestėjimu ir nesirūpinti „esminiais idealais“. Tai atitinka postmoderno ideologiją: decentracija, paviršius, žaidimas, atsitiktinumai, anarchija, bravūra, pokštas, ironija, nedeterminuotumas. Radikalus eklektiškumas reiškiasi įvairių stilių samplaikos toleravimu.

Dionisiškoji jausena, sensualizmas, juslumas – gyvastingumo liudijimas, bet drauge ir paviršius, vienadieniškumas, kartais trumparegystė. Tikrai nesižavėjo abstraktybėmis, intelektinėmis schemomis, racionaliais modeliais. Kunčinas svetingas kičiui. Kiču dažniausiai laikome buities mažmožius, kurie pretenduoja būti laikomi estetiškais, t. y. kai beskonybė turi tam tikrų pretenzijų (topinis pavyzdys – kilimėlis su gulbėmis). Bet staiga ta siuvinėta gulbė apsigaubia retro aura ir tampa žavinga. Kičas yra lipšnus, vienijantis, suprantamas, atspindi visuomenėje galiojančius stereotipus, o žmonės lengvai ir noriai identifikuojasi su juos supančios kasdienybės atpažįstamomis apraiškomis. Literatūroje kičas niveliuoja kultūros skirstymą į aukštąją elitinę ir žemąją populiariąją. Šių dviejų klasikinių dimensijų prieštaras Jurgis naikino, vienijo, jungė. Bendrystės ir abipusės meilės ryšį su skaitytoju garantavo ir tai, kad Jurgis buvo žemiškųjų gėrybių apologetas, atviras visų dirgiklių sugestijai. Komunikabilumo dovaną liudija taikli antraštė „Užėjau pas draugą“. Su skaitytoju dažnai nustatomas familiarus santykis, bendraujama atvirais kreipiniais („Menka mums paguoda, mielas broli, miela sese, kad miegapelė miega absoliučiai blaivi“, *Blanchisserie...*, p. 53). Prakalba į skaitytoją yra pirmasis romano *Kilnojamosios Rentgeno stotys* skyrius „Nulinis ciklas“ („Kalbuosi su jumis, ir niekaip negaliu atsistebėti, kad gyvendamas stichiškai, palaidai, neatsakingai, nuolat laužydamas elementariausias konvencijas, sutartis, įžadus ir nesaistančias priesaikas (karinis dalinys N), gyvendamas nestabiliai, nesveikai ir ganėtinai liūdnei, vis dėlto sulaukiau pusšimčio metų ir kostelėjęs galiu ištarti rudens tamsai – o...“, p. 10). Abipusio supratimo, pasitikėjimas mielo flirto literatūra?

Prozoje svarbus yra laiko pulsas – man labai patinka autoriai, jį juntantys, gulantys *ant laiko ašmenų* (Gintaro Beresnevičiaus frazė) ir problematikos, ir poetikos požiūriu. Bet laiko pulso jautimas glaudžiai susijęs ir su naująja konjunkture, su įvairiais populistiniais variantais. Kunčinas – bene pats simptomiškiausias pastarojo dešimtmečio rašytojas, guviai atspindėjęs prozos atsinaujinimo tendencijos ir pats jas kūręs. Kaip sako latvių kritikos žvaigždė Guntis Berelis, nebėra bendro koncepto, kuris apibrėžtų, kas yra literatūra, bet nėra ir bendro neiginio, kuris nusakytų, kas literatūra nėra. Atrado, Jurgis rašė apie bet ką ir apie viską. Net apie literatūros premijas, kurios esą „bendras reikalas“. Apie literatūros padėtį. Ne kartą pašiepė kritikus – esą jų daržuose auga tik sterilios šiltnaminės daržovės, o jis nevengia organikos, mėšlo. Jo proza tikrai dygo iš labai žemiškos terpės, purvinokos natūros, prigimties jėgų įtamos.

Nemaža dalis Kunčino rašinių – ne įprasta kilmingoji literatūra, o žurnalistika ar eseistika, satyra. Eksploatavo visus pasakojimo žanrus ir kūrė naujus – įvairaus kirpimo romanus ir „vieno miestelio istorijas“, „ligos ir meilės istoriją“, paprastus ir juokingus apsakymus, „liūdnas satyras“ ir kandžius „šortus“.

Antiformalus rašytojas, nors žanro ribas smulkiojo prozoj jautė. Romanuose eklektiška elementų kombinacija dominuoja prieš atranką, bet kuo forma mažesnė, tuo ji reiklesnė žodžiui. Apsakymuose moka regzti intrigėles, jas supainioti – išpainioti. Ypač kompaktiški trumpieji apsakymai „šortai“. Rašto profesionalui žodis yra techninis įgūdis, artistišškai brėžiantis lengvas šokio figūras sakiniiais ir pastraipomis. Kaip doras krikščionis gyvena šalia nusidėjėlio, taip ir pavykę Kunčino kūriniai koegzistuoja su prastesniais ar suvis tuštokais.

Įgimta šviesaus komizmo pagava Kunčino prozai teikia žaismės, lengvumo, laisvės. Dargi

korektūros klaida iššoka ironiškai žaidybiška, lyg tamtyč sugalvota: „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“ romanas *Kasdien į karą* pavirtęs *Kasdien į barą*. Net paviršutinišką dalyką, elementarią buitį, fiziologijos detalę Jurgis mokėjo taip smagiai, netikėtu šonu pakreipti, fantazijomis apipinti, kad paversdavo margo šurmulingo pasaulio iškalbiais ženklais. Suvedžiotas žodžiais! Žmogaus prigimtį matė ir įvaizdino kaip stulbinamai permainingą, ypač sunkiai atsispiriančią kūniškoms pagundoms, instinktams, blogiems įpročiams, aistroms, silpnybėms. Štai kone visos Kunčino moterys priskiriamos ne kultūros, bet organiškajai gamtos paradigmai, kai kurios jų net virsta gyvūnų patelėmis: lapėmis, žebenkštimis, stirnomis ar pelėmis. Jį domino visų stadijų erotinė trauka – nuo švelnaus geismo, nuolatinio goslumo iki saldaus ištvirkavimo. Instinktas yra tipizuotas, erotinė trauka niuanisuota, bet meilė – unikali (nuo Tūlos iki Bilės). Donžuanizmas kyla iš gyvasties ir juslingumo pertekliaus. Jo kuriamas pasaulis vešlus, margas, dinamiškas. „Gyvenimas kukuliais verčiasi“, sakė. Čia pilna erotiško gyvybės siausmo, nuopolių ir paklydimų. Kaip tik dėl to nuobodoka lietuvių proza įgijo prancūziškos elegancijos ir koketiškumo, germaniško veržlumo, slaviško nuodėmingumo, tiesiog pralinksėjo. O lietuviškąjį mentalitetą praskleidžia „šortas“ apie mus, zuikius. Trumpieji „šortai“ idealiai tiko kultūriniais savaitraščiams, neretai būdavo viena iš svarbiausių publikacijų. Pusanthro puslapio tekstas „Kiškių mažės“ – alegorinis lietuvių tapatybės portretas – tikslus, ironiškas, šiltas. Žavus „Lentpjūvės atstatymas“ – intertekstas Antano A. Jonyno prieš ketvirtį amžiaus parašytam eilėraščiui „Lentpjūvės sugriovimas“. Kunčinas lentų pjovimą prilygina kūrybos dirbtuvei, kur menininkas gali išsipjauti gražią lentą savo mirčiai / nemirtingumui. Dažnas „per visą savo gyvenimą išdžyrina tik vieną lentą, bet ji atstoja ištisas kitų išpjautas stirtas“ („Užėjau pas draugą“, p. 60).

Atrodė, kad rašto darbą dirba pasiskonėdamas, valiūkaudamas. Per tris dešimtis metų kūrybos, į kurią įniko įpusėjęs germanistikos studijas Vilniaus universitete, parašė dvidešimt dvi knygas. Ir dar kita tiek išvertė. Jo dėka lietuviškai skaitome Güntherio Grasso (Giunterio Graso), Wolfgango Borcherto (Wolfgango Borčerto), Heinricho Bölio (Hainricho Biolio), Ernesto Jüngerio (Ernesto Jungerio), Roberto Musilio (Roberto Miuzilio), Elias Canetti (Elias Kaneti), Friedricho Dürrenmatta (Fridricho Diurenmato), Hermano Brocho (Hermano Brocho), Ingeborgos Bachmann (Ingeborgos Bachman) ir kitų vokiečių, austrų rašytojų kūrinių. Alinantis rašytojo profesionalo režimas. Pastaruosius dešimt metų gyveno vien iš kūrybinio triūso. Su homeopatiniais lietuviškais honorarais. Tik darbštuolis avantiūristas gali tam ryžtis.

Pastaraisiais metais kai kam iš kolegų atrodė, kad per daug publikuojama jo tekstų ir per daug juose žodžių. Dabar žinom: jis skubėjo. Skubėjo išsakyti ir išsisakyti, paliudyti, pasišaipyti, užfiksuoti, pašlovinti gyvenimo Apstybę. „Kartu su Jurgio išėjimu baigėsi ištisa kultūrinė epocha alytiškių gyvenimo“, – atsidūstama dzūkų kultūros žurnale *Dainava* (2002, Nr. 2). Regis, su „Imbiero vakarais“ toji kultūrinė epocha turi šansų būti pratęsta.

Žodis tartas trumposios prozos skaitymuose „Užėjau pas draugą, arba Imbiero vakarai: Alytus–Vilnius'04“ Alytaus miesto teatro galerijoje š. m. gruodžio 3 d.